

Валоданне камунікатыўнымі навыкамі складае неабходны кампанент адукаванасці чалавека і з'яўляецца паказчыкам яго агульнай культуры. А таму менавіта развіццю камунікатыўных навыкаў, фарміраванню культуры вуснай мовы надзяляю вялікую ўвагу ў сістэме навучання.

Літаратура

1. Валочка, Г.М. Тэарэтыка-метадычныя асновы развіцця звязнага маўлення вучняў на ўроках мовы / Г.М. Валочка. – Мінск, 2005.
2. Васюковіч, Л.С. Вучэбны тэкст у школьным падручніку / Л.С. Васюковіч. – Мінск, 2005.
3. Ляшчынская, В.А. Методыка выкладання беларускай мовы / В.А. Ляшчынская, З.У. Шведава. – Мінск, 2007.
4. Мартынкевіч, С.В. Развіццё камунікатыўнай кампетэнцыі школьнікаў пры вывучэнні беларускай мовы / С.В. Мартынкевіч. – Мінск, 2010.
5. Методыка выкладання беларускай мовы / М.Г. Яленскі (і інш.); пад рэд. М.Г. Яленскага. – Мінск, 2007.
6. Даніч, А.У. Родная мова як сродак выхавання асобы вучня: грамадзянска-патрыятычны аспект / А.У. Даніч, В.М. Карчагіна // Современное образование Витебщины. – 2016. – №1 (11).

К.С. Півавар

(старшы выкладчык кафедры замежных моў
Віцебскай дзяржаўнай акадэміі ветэрынарнай медыцыны)

СЛОЎНІКАВЫ АРТЫКУЛ “БРАЊІСЛАЎ ТАРАШКЕВІЧ” У ЛІНГВАКРАЊНАЗНАЎЧЫМ СЛОЎНІКУ

Нацыянальна-культурная адметнасць моўнага матэрыялу даўно стала прадметам увагі айчынных і замежных лінгвістаў, у тым ліку і лексікографіі. Адметныя ў этнакультурных адносінах моўныя факты паступова збіраліся, назапашваліся і сістэматызаваліся, у выніку чаго з'явіліся выданні новага тыпу – лінгвакраіназнаўчыя слоўнікі (даведнікі). Дадзеныя слоўнікі фіксуюць рэаліі побыту, гісторыі, культуры, прыроды той ці іншай краіны і іх моўную рэпрэзентацыю. Асаблівае месца ў такіх выданнях належыць прэцэдэнтным імёнам. Да прэцэдэнтных імёнаў прынята адносіць вядомыя большай частцы прадстаўнікоў пэўнай лінгвакультурнай супольнасці ўласныя імёны, якія ўваходзяць у яе кагнітыўную базу, актуальныя ў працэсе камунікацыі, мастацкім, публіцыстычным дыскурсах і сведчаць пра нацыянальную ідэнтычнасць нашага народа. Прэцэдэнтнае імя можа быць звязана з шырокавядомым тэкстам або паказальнай сітуацыяй, якая змяшчае ў сабе тыя ці іншыя культурна-гістарычныя канатацыі. Мэта артыкула: выявіць крытэрыі ўключэння антрапонімаў у лінгвакраіназнаўчы слоўнік і на прыкладзе

слоўнікавага артыкула “Браніслаў Тарашкевіч” вызначыць асноўныя структурныя часткі слоўнікавага артыкула, які апісвае прэцэдэнтнае імя.

Да прэцэдэнтных імёнаў беларускай лінгвакультуры можна аднесці імёны слынных гістарычных і культурных дзеячаў Беларусі, мастакоў, вучоных, асветнікаў. У выданні “Беларусь: лінгвакраіназнаўчы слоўнік” пад рэд. Л. Чумак [1] узгадваюцца наступныя асобы: Ж. Алфёраў, М. Багдановіч, В. Быкаў, В. Бялыніцкі-Біруля, М. Гусоўскі, І. Дамейка, У. Караткевіч, Я. Карскі, П. Клімук, Я. Колас, Я. Купала, А. Лукашэнка, П. Машэраў, Е. Полацкая, Рагнеда, М. Савіцкі, Ф. Скарына, М. Шагал. Безумоўна, гэта далёка не поўны спіс знакамітых асоб Беларусі і разам з тым узнікае пытанне: якія крытэрыі ўключэння імён у лінгвакраіназнаўчы слоўнік існуюць у сучаснай лексікаграфіі? Адказ на гэтае пытанне даюць складальнікі фундаментальнага даведніка “Россия: Большой лингвострановедческий словарь” пад агульнай рэдакцыяй Ю.Я. Прохарава (Масква, 2007) [5]. Ва ўступным артыкуле аўтары адзначаюць, што істотнай асаблівасцю слоўніка з’яўляецца ўключэнне ў яго вялікай колькасці ўласных імён, у прыватнасці, антрапонімаў, строгі адбор якіх праводзіўся ў адпаведнасці з пэўнымі крытэрыямі. Як правіла, менавіта гэтыя імёны, а дакладней, асобы, якіх яны называюць, з’яўляюцца аб’ектамі выяўленчага мастацтва, знаходзяць адлюстраванне ў літаратурных і музычных творах, кіно, а фальклорныя і літаратурныя персанажы атрымліваюць разнастайныя рэінтэрпрэтацыі ў іншых відах мастацтва. Сярод антрапонімаў, уключаных у дадзены слоўнік, імёны дзяржаўных дзеячаў, гістарычных асоб, военачальнікаў, пісьменнікаў, мастакоў, літаратурных і фальклорных персанажаў. Пры гэтым аўтары адзначаюць: “У дадзены слоўнік уключаны толькі тыя імёны знакамітых дзеячаў гісторыі і культуры Расіі, нацыянальна-культурны фон якіх выражаны ў канкрэтных, усім вядомых моўных адзінках. Прычым чым багацейшы гэты фон, тым больш падобных адзінак і тым яны больш разнастайныя” [5, с. 5]. Напрыклад, у слоўніку ёсць артыкул *Л.М. Талстой* (у ім акрамя агульных звестак кажацца пра *талстоўства*), але няма артыкула *М.Ю. Лермантаў*, бо культурны фон імя гэтага вялікага рускага паэта не выражаны ў якіх-небудзь агульнавядомых моўных адзінках. У гэтым складальнікі бачаць істотнае адрозненне паміж краіназнаўчым і лінгвакраіназнаўчым слоўнікамі. Нам падаецца слушным дадзены крытэрыі, які можна прымяніць да складання слоўніка такога тыпу на беларускім матэрыяле.

Калі прымяніць дадзены крытэрыі да ўкладання беларускага лінгвакраіназнаўчага слоўніка, неабходна выявіць словы, якія бытуюць у беларускай лінгвакультуры і суадносяцца з іменем Браніслава Тарашкевіча. На нашу думку, такія лексемы ёсць і актыўна ўжываюцца, найперш гэта слова *тарашкевіца*. Гэтым словам азначаюць арфаэпічна-пісьмовую практыку беларускай літаратурнай мовы, якая склалася ў 20-х гадах ХХ ст. у сувязі з выхадам “Беларускай граматыкі для школ”

Б. Тарашкевіча ў 1918 г. Як вядома, у 1933 г. адбылася рэформа беларускага правапісу, новы правапіс атрымаў назву *наркамаўка*. І дзве назвы – *тарашкевіца* і *наркамаўка* – і сёння актыўна ўжываюцца ў беларускай мове з прычыны таго, што дзве нормы пісьма і вымаўлення, якія яны называюць, паралельна ўжываюцца беларусамі. Каб упэўніцца ў гэтым, дастаткова звярнуцца да інтэрнэт-рэсурсаў, напрыклад, найпапулярнейшая інтэрнэт-энцыклапедыя Wikipedia існуе ў двух правапісных варыянтах на беларускай мове (дарэчы, артыкул “тарашкевіца” ў ёй таксама ёсць). Сёння на тарашкевіцы выдаецца частка беларускамоўных мастацкіх твораў, публікуецца навуковая і дзіцячая літаратура, выдаюцца пераклады замежнай літаратуры, мастацкіх фільмаў і мультфільмаў. У інтэрнэт-дыскурсе намі таксама выяўлены ўстойлівыя спалучэнні *тарашкевіцкая граматыка*, *тарашкевіцкая норма*. Такім чынам, не падлягае сумненню, што ў беларускай моўнай прасторы імя Браніслава Тарашкевіча добра замацавалася, дзякуючы як яго навуковай і метадычнай дзейнасці, так і існаванню моўнай нормы да 1933 г. – *тарашкевіцы*, якой варта прысвяціць у лінгвакраіназнаўчым слоўніку асобны артыкул.

Звернемся да структуры слоўнікавага артыкула ў лінгвакраіназнаўчым слоўніку. Мы прапануем наступныя структурныя часткі: 1) біяграфічныя звесткі (год і месца нараджэння і смерці, асноўныя перыяды жыцця і творчасці); 2) вынікі працы; тое, за што шануецца сваім народам; 3) якім чынам імя захоўваецца ў гісторыі народа (навуковае вывучэнне біяграфіі і творчай спадчыны, мемарыялізацыя асобы – устаноўка помнікаў, называнне вуліц у гонар асобы, адкрыццё музеяў і мемарыяльных пакояў, выстаў); 4) звесткі пра ўстойлівыя моўныя адзінкі, звязаныя з названым феноменам, спосабы вербальнага выражэння яе нацыянальна-культурнага фону: наяўнасць пераноснага значэння, агульнага значэння асабовага імя; сталых эпітэтаў; уключэнне дадзенай лексемы ў склад фразеалагізмаў і парэмій, устойлівых параўнанняў, эўфемізмаў; існаванне адыменных прыметнікаў, ускосных найменаванняў і г.д.; 5) інфармацыя пра найбольш вядомыя факты адлюстравання рэаліі, вербалізаванай дадзенай лексічнай адзінкай, у мастацтве, сучасным грамадскім жыцці і культуры.

Зразумела, не ўсе прапанаваныя часткі могуць быць прадстаўлены. Таксама ў слоўніку варта адзначыць сувязь прэцэдэнтнага імя з іншымі важнымі для дадзенай лінгвакультуры імёнамі і рэаліямі, якім прысвечаны асобныя слоўнікавыя артыкулы ў даведніку. (яны адзначаюцца тлустым выдзяленнем і зорачкай). На нашу думку, слоўнікавы артыкул, прысвечаны слаўтаму беларускаму мовазнаўцу, можа складацца наступным чынам:

Тарашкэвіч Браніслаў – вядомы беларускі грамадскі і палітычны дзеяч, публіцыст, літаратуразнавец, мовазнавец і перакладчык. Нарadzіўся 20 студзеня 1892 г. у засценку Мацюлішкі (цяпер Літва). Скончыў

гісторыка-філалагічны факультэт Петраградскага ўніверсітэта (1916), працаваў у ім прыват-дацэнтам грэчаскай і лацінскай моў. З 1918 г. загадваў культурна-асветным аддзелам Пецяўбургскага аддзялення Беларускага нацыянальнага камісарыята. У 1919 г. выкладаў беларускую і грэчаскую мовы ў Мінскім педінстытуце, у 1920 г. – загадваў беларускім сектарам дэпартамента асветы так званай Сярэдняй Літвы, у 1921 – 1922 г. працаваў дырэктарам Віленскай беларускай гімназіі і быў кіраўніком Таварыства беларускай школы. У 1922 г. выбраны паслом (дэпутатам) сейма Польшчы, узначаліў у ім Беларускі пасольскі клуб. За абарону правоў беларускага насельніцтва і палітычную дзейнасць у 1927 г. арыштаваны і асуджаны на 12 гадоў турэмнага зняволення. У верасні 1933 г. быў абмяняны на савецкага палітвязня (Ф. Аляхновіча) і жыў у Маскве, працаваў у Міжнародным аграрным інстытуце загадчыкам аддзела Польшчы і Прыбалтыкі. У маі 1937 г. арыштаваны і па беспадстаўным абвінавачанні ў шпіёнскай дзейнасці на карысць Польшчы 29 лістапада 1938 г. расстраляны. Рэабілітаваны ў 1957 г. Яшчэ студэнтам 3-га курса Пецяўбургскага ўніверсітэта ён апублікаваў у часопісе “Раніца” (1914) артыкул “Не пакідайце сваёй мовы”, у якім заклікаў суайчыннікаў шанаваць **родную мову***, таму што яна з’яўляецца душой народа, запісваць мясцовую лексіку і розныя віды вуснай народнай творчасці – казкі, легенды, песні, прыказкі, загадкі. Сябраваў з **Янкам Купалам***, па прапанове якога пачаў працаваць над беларускай граматыкай, і ў 1918 г. у **Вільні*** яна была надрукавана паралельна кірылаўскімі (76 с.) і лацінскімі (112 с.) літарамі. Гэтая праца была высока ацэнена спецыялістамі, перавыдавалася 8 разоў (у тым ліку факсімільна ў 1991 г.) і адыграла выключна вялікую ролю ў нармалізацыі беларускай літаратурнай мовы. Тарашкевіч здолеў выявіць галоўныя заканамернасці беларускай літаратурнай мовы, гістарычна абумоўленую сувязь яе фанетыка-граматычных рыс найперш з цэнтральнымі беларускімі гаворкамі. Улічваючы традыцыі беларускага кнігадрукавання, ён замацаваў фанетычны прынцып напісання галосных (перадачу на пісьме такіх рыс, як **аканне*** і **яканне**), а для перадачы зычных – марфалагічны. З выхадам граматыкі Тарашкевіча пачаўся працэс стабілізацыі норм сучаснай беларускай літаратурнай мовы, быў створаны грунт для яе далейшай граматычнай распрацоўкі, удасканалення ўласцівых ёй структурных элементаў. У 1928 г. быў абраны правадзейным членам **Акадэміі навук*** **БССР***. Займаўся і іншымі лінгвістычнымі пытаннямі – сінтаксісам, гістарычнай граматыкай; пераклаў на беларускую мову два сусветна вядомыя паэтычныя творы – “Іліяда” Гамера і “Пан Тадэвуш” **А. Міцкевіча***. У гонар Б.А. Тарашкевіча названы вуліцы ў Радашковічах і Мінску, у Бельску-Падляскім (Польшча) названы вуліца і ліцэй. У публіцыстычным друку яго называюць *граматыст стагоддзя, геній-граматыст, аўтар першай беларускай граматыкі, выдатны вучоны-*

філолаг, палымяны публіцыст. У памяць аб слынным мовазнаўцу праводзяць вечарыны і канферэнцыі. Браніславу Тарашкевічу прысвечаны кнігі ўспамінаў [2, 3], ён згадваецца ў творчасці беларускіх пісьменнікаў.

Такім чынам, Браніслаў Тарашкевіч – важная постаць у гісторыі Беларусі, а таму яго імя неабходна ўключыць у лінгвакраіназнаўчы даведнік. Намі прапанаваны крытэрыі складання слоўнікавага артыкула даведніка такога кшталту і прыменены для апісання жыцця і творчасці славутага лінгвіста, акрэслена значэнне яго дзейнасці для беларускай лінгвакультуры.

Літаратура

1. Беларусь: лингвокультурологический комплекс: пособие для иностранных студентов / сост.: Л.Н. Чумак, В.Г. Будай, [и др.]. – Минск: БГУ, 2008. – 112 с.
2. Бергман, А. Слова пра Браніслава Тарашкевіча / А. Бергман. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1996. – 192 с.
3. Ліс, А.С. Браніслаў Тарашкевіч / А.С. Ліс. – Мінск: Навука і тэхніка, 1966. – 167 с.
4. Марціновіч, А. Быў. Ёсць. Будзе (100 гадоў з дня нараджэння Браніслава Тарашкевіча) / А. Марціновіч // Літаратура і мастацтва. – 1992. – 7 лют. – № 6. – С. 12.
5. Россия. Большой лингвострановедческий словарь / Под общ. ред. Ю.Е. Прохорова. – М.: АСТ-ПРЕСС КНИГА, 2007. – 736 с.

А.М. Пісарэнка

(загадчык кафедры беларускай і замежнай філалогіі
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў)

ЗІМА Ё ЧАСЕ, У ПРАСТОРЫ І Ё ДУШЫ: ТРАДЫЦЫЙНЫЯ І АЎТАРСКІЯ ЗІМОВЫЯ АСАЦЫЯЦЫ

Сістэма вобразаў мастацкага тэксту грунтуецца на моўных традыцыях, на агульнавядомых сувязях слоў, на індывідуальных аўтарскіх асацыяцыях, якія ў сваю чаргу вынікаюць з неардынарнага светабачання творцы, з нестандартнага мыслення аўтара.

Зіма трактуецца ў “Тлумачальным слоўніку беларускай мовы” [1, с. 241] як самы халодны час года паміж восенню і вясной. У сваю чаргу “Этымалагічны слоўнік беларускай мовы” [2, с. 333], дзе слова падаецца ў напісанні і гучанні ў розных мовах, у рознай часовай прасторы, як і ў паэтычным асэнсаванні Алеся Разанава, тлумачыцца як ‘час халодны’, як ‘час, калі раней ішлі дажджы, а затым снег’.

У “Асацыятыўным слоўніку беларускай мовы” А.І. Цітовай у пазіцыі 65 падаецца слова **зіма** і лексічныя асацыяцыі, найбольш частыя з якіх звязаны з асноўнымі характарыстыкамі гэтага часу года. Першае месца асацыятыўнага рада займае слова халодная (у т.л. халодны), снег (у т.л. снег белы, многа снегу), холад (у т.л. халады), марозная, мароз (у т.л. з маразамі), лютая, лета, суровая, доўгая, снежная, цёплая (у т.л. цёплы; моцць быць цёплым зімой); іншыя асацыяцыі больш рэдкія,